

Cossos de pensament: a propòsit dels models en treball social

Bodies of thought: on models in social work

Miren Ariño Altuna¹

ORCID: 0000-0002-7613-7869

Ainhoa Berasaluze Correa²

ORCID: 0000-0002-6592-535X

Recepció: 08/02/20. Revisió: 03/03/20. Acceptació: 16/03/20

Article publicat a l'RTS núm. 218 de juny de 2020.

Per citar: Ariño Altuna, Miren, i Berasaluze Correa, Ainhoa (2020). Cossos de pensament: a propòsit dels models en treball social. *Revista de Treball Social*, 218, 29-40. DOI: 10.32061/RTS2020.218.02

Resum

Cossos de pensament, text que mira de reflexionar sobre pensar i actuar, però d'una manera viva i conscient des del treball social; la necessitat de reconeixement mutu en què participem professió i ciutadania, cosa que no és possible sense una trobada entre teories que guien la nostra praxi quotidiana i el saber popular.

Un text que concedeix importància a les formes de parlar i pensar i que mira de fer evident que, si ens distanciem del pensament *del comú*, si menyspreem el saber popular, si no aconseguim dialogar i confrontar les nostres "creences" i lògiques disciplinàries i professionals amb les de la ciutadania, el nostre idioma es convertirà en eina de dominació.

Com a conclusió que cal tenir en compte: les nostres col·laboracions són úniques i irrepetibles perquè es construeixen amb les persones en *temps real*, històries quotidianes immerses en la història. Que no hi ha dues vegades d'un "el mateix" en curs entre les quals discernir. Quan escollim un model, hem de ser conscients que ens imposen i imposen una hegemonia ideològica, una forma d'anomenar que, de vegades, no és del tot comprensible, inventem un idioma que pot estar ocultant un exercici de poder i marcant una distància excessiva entre professionals i ciutadania.

Tal vegada, només ens queda respectar la paraula aliena; suposar-li subjecte és *fer-la* persona; el contrari, prendre persones i cultures com a coses, cossos sense pensament.

1 Treballadora social i doctora en psicologia. Universitat del País Basc (UPV/EHU). Departament de Sociologia i Treball Social. Docent i investigadora. mirenedurne.arino@ehu.eus

2 Treballadora social i doctora en sociologia. Universitat del País Basc (UPV/EHU). Departament de Sociologia i Treball Social. Docent i investigadora. ainhoa.berasaluze@ehu.eus

Que l'idioma és el cos del pensament. Un idioma construït en un *apart* és només un fantasma.

Paraules clau: Teories, models, poder, ideologia, treball social.

Abstract

Bodies of thought is a text that seeks to reflect on thought and action, but in a living, conscious way from the perspective of social work: the need for mutual recognition in which profession and citizenship are part and parcel, and this cannot be achieved without common ground between theories underpinning our everyday practice and popular wisdom.

It is a text that lends importance to ways of speaking and thinking and which tries to demonstrate that if we distance ourselves from *common* thought, if we disregard popular wisdom, if we fail to engage in dialogue and address our “beliefs” and our disciplinary and professional sense of logic with respect to those of citizens, our language will become a tool for dominance.

By way of conclusion, it is important to bear in mind the following: our collaborations are unique and unrepeatable because they are forged with people in real time; they are everyday stories immersed in history. There are no two simultaneous occurrences of a single “same” to distinguish between. When choosing a model, we must be aware that we exert ourselves and impose an ideological hegemony, a form of designation that is sometimes not entirely understandable, we contrive a language that may be concealing an exercise of power and setting an excessive gap between professionals and citizens.

Perhaps all that remains is to respect the word of others. To subjectify is to humanise; otherwise, people and cultures are assumed to be things, bodies devoid of thought.

Language becomes the body of thought; language built on an *aside* is just a ghost.

Keywords: Theories, models, power, ideology, social work.

A tall d'introducció: cossos de pensament o el pensar d'un cos

...Procureu, sobretot, que no se us mori la llengua viva, que és el gran perill de les aules. D'escriure no se'n parli, de moment. Ja vindrà més endavant. Perquè no tot mereix ser fixat en paper. Ni convé que puguin dir de vosaltres: Quines coses tan pusil·lànimes que diuen; però que bé que les posen per escrit! (Antonio Machado, 2006, p. 310).

Ni som només cos, ni només pensaments, ni només emoció, ni només passió, però un pensament sense emocions agonitza, un pensar asèptic és un pensar amputat, només una ombra fantasma del nostre pensar viu. Cosa que requereix tenir cura de la nostra llengua, de les paraules, del pensar i del diàleg en gerundi.

Aquest text pretén, d'una banda, fer evidents alguns riscos que té el fet de "crear-nos un món a part", un idioma especialitzat, un lloc d'expertes i experts en *el comú* per continuar explorant les bondats d'una trobada necessària entre teories que guien la nostra praxi quotidiana i el saber popular, és a dir, fer possible el diàleg horitzontal amb la ciutadania que permeti la construcció participada d'estratègies de millora i canvi.

Parlar de models teòrics és parlar, d'alguna manera, d'"hegemonies ideològiques" o paradigmes dominants, de cosmovisió o de lents amb què mirem i entenem el món i ens mirem i ens entenem a nosaltres mateixes. Les teories o els models que escollim o que, en un descuit, ens escullen, tenen a veure amb aquestes lents amb què interroguem, interpretem i valorem accions i situacions, visions i audicions, relacions i maneres de viure i conviure. És una cosa que podríem concebre, en el nostre àmbit disciplinari, com una classe de "mitologia especial" (Akhutina, 2002): la científica amb els seus conceptes o metàfores més pertinents.

Quina diferència trobem entre acceptar una lectura donada com *la bona*, *la correcta*, *la* normativitzada i dominant, i altres de més impertinents i plurals o més de cadascú? Encara que no siguin tan pertinents.

El desig de reconèixer-nos en alguna cosmologia es fa palès en el que sentim com a més comú: la nostra llengua. És per això que com ja va dir Francisco Sánchez el 1581: "Les significacions de les paraules sembla que depenguin sobretot, o totalment, del populatxo, i per això se li han de demanar a ell, i és que qui, sinó el populatxo, ens va ensenyar a parlar?" (1972, p. 59). La nostra parla quotidiana i també el nostre llenguatge tècnic, amb els seus llocs comuns³ un i els seus suposats conceptes l'altre, estan afectats i afecten les nostres pràctiques personals i professionals, mostrant una diversitat i pluralitat necessitada de sentit de pertinença i

3 Per *llocs comuns* Juan de Mairena, apòcrif d'Antonio Machado, fa referència a les "creences últimes que tenen arrels molt fondes" i que són "nascudes del dubte constant", del dubte poètic, que és "dubte humà, d'home solitari i descaminat, entre camins. Entre camins que no porten enlloc" (Machado, 2006, p. 25).

de certa o incerta unitat: certes i seguretats bàsiques amb les quals ens hem d'enfrontar quotidianament i per a les quals, com diu Machado:

Hem d'estar molt previnguts a favor i en contra dels llocs comuns. A favor, perquè no convé eliminar-los sense haver-hi penetrat fins al fons, de manera que estiguem plenament convençuts de la seva vacuitat; en contra, perquè, en efecte, la nostra missió és singularitzar-los, posar-los el segell de la nostra individualitat, que és la manera de donar-los un nou impuls perquè continuïn rodant (2006, p. 151).

O, una altra vegada, Francisco Sánchez:

Donava jo voltes a les dites dels antics [...]. Confesso que alguns m'oferien algunes ombres de veritat, però no en vaig trobar cap que manifestés amb absoluta sinceritat el que s'ha de jutjar de les coses. Així doncs, vaig tornar a mi, i posant-ho tot en dubte, com si ningú hagués dit mai res, vaig començar a examinar les coses mateixes, que és la manera veritable de saber. Analitzava fins a arribar als principis últims, convertint això en l'inici de la contemplació. Com més penso, més dubto, perquè no puc abraçar res perfectament. Desespero però persisteixo (1972, p. 67).

Aquestes dues citacions precioses, la del poeta del poble, Antonio Machado, i la del filòsof Francisco Sánchez, ens poden ajudar a persistir, a no deixar de donar voltes a les paraules amb què anomenem i creiem que agafem el món al qual pertanyem.

Sabem que hi ha respostes o interpretacions de primera i segona classe, més o menys pertinents; només ens queda un dubte poètic, un dubte obert: pot existir una interpretació de la realitat que sigui la millor i més vàlida entre una pluralitat real? (Ariño, 2013).

De creences, nocions i pre-nocions a discursos assenyalats científicament

Podríem versionar les paraules dels autors citats de la manera següent: no hem d'abandonar creences ni nocions quotidianes sense haver-hi rumiat a fons, sense haver-hi donat voltes i voltes fins a concloure que no contenen cap sentit; o, al contrari, si decidíem continuar amb aquestes creences, amb aquestes nocions, seria perquè les hem adoptat, actualitzant-les amb segell propi, producte del nostre pensar reflexiu, aconseguint donar d'aquesta manera un nou impuls particular a tot allò que fossin llocs comuns; o en paraules d'Emmanuel Lizcano (1999), "metàfores zombis" o "mortes" enfront de "metàfores vives".

Tot i reconèixer que les metàfores vives, mortes o zombis són d'anada i tornada i que van de la parla comú al discurs científic o viceversa i que una dicotomia entre saber popular i saber especialitzat o científic és una altra metàfora, ens preguntem, "entre metàfora i metàfora, quina és que es presenta o s'assenyala a si mateixa com a model justificat per la inexperiència dels altres per enfrontar-se a dilemes, a soles en el seu

monòleg... exemple i metàfora *només per vosaltres* i la vostra provisional inferioritat per al concepte” (Ariño, 2012, p. 255).

Està justificat d'alguna manera parlar en nom d'algú o hauríem de tenir sempre present aquella “indignitat de parlar pels altres” de què ens parla Foucault (1988, p. 8)? Les metàfores especialitzades són millors i més fecundes que les metàfores quotidianes?

Esmunyint-nos cap a la nostra acció professional: per aconseguir canvis que siguin realment canvi haurem de provocar-los; abandonar *el que és predictable*, fins i tot *el que és pertinent*, per buscar no entre *el que és possible* sinó més aviat entre impossibilitats o utopies. O en paraules de companyes com Belén Parra, Silvia Lanitelli i José Antonio López, és en la “ruptura de la coherència entre les nostres teories i el nostre «encaix» amb les realitats de les quals formem part on es fa notòria la insuficiència de les fórmules apreses amb anterioritat” (2012, p. 296). O com en Bachelard, per qui la ruptura amb el sentit comú implica no només pensar el que s'ha d'aprendre, sinó sobretot pensar el que s'ha de desaprendre, partir de la premissa que “es coneix en contra d'un coneixement anterior” (1974, p. 18).

Tampoc podem oblidar que tot coneixement, fins i tot el científic, està poblat de llocs comuns, prejudicis, creences que conformen una determinada comunitat. Ni podem oblidar T. Kuhn, que definia “paradigma” com “una constel·lació completa de creences, valors, tècniques, i així successivament, compartides pels membres d'una comunitat donada” (1971, p. 269), que filosòficament parlant ofien com a models per a la solució de problemes que determinaran quins problemes i quines solucions són considerats científics i quins no.

Resumint, coneixem en contra de tot allò que coneixem, desaprenem; coneixem rebuscant en els nostres llocs comuns, donant voltes, dubtant; coneixem, si és que coneixem, des del sentit comú, perquè “no hem de crear-nos un món a part on gaudir fantàsticament i egoista de la contemplació de nosaltres mateixos; no hem de fugir de la vida per forjar-nos una vida millor que sigui estèril per als altres” (carta a Miguel de Unamuno (1904), a Machado, 1989, p. 1474).

“Estèril per als altres” pot ser aquest pensament homogeneïtzador amb validesa acreditada, és a dir, pertinent en situacions de “normalitat”: textos canònics, adequats al context, que procedeixen o que encaixen, són metàfores d'una realitat marcada per la mirada de l'o de la científica; teoritzacions autoritzades pels pre-supòsits de la seva comunitat, és a dir, avalades per la forma científica de parlar. Una teoria o meta-teoria que a manera de guia explicativa faci coincidir els resultats o conclusions a força de situar els fets en el tauler adequat a aquests resultats: és a dir, el nostre, el més pertinent, o dit d'una altra manera, traslladar a hipòtesi el que fossin incerteses. El que per a Lizcano (2006), i com a crítica a la ideologia científica, no seria sinó la utilització del saber científic per ocultar maniobres de. Un forçar que es diu poder polític i està ocupat.

Ens hem estrenat recentment en el món universitari i haurem d'estar previngudes i previnguts contra aquesta vacuitat de carrera cap enlloc. Sense perdre el nostre objectiu: contribuir a la millora de les condicions de

vida i convivència humana, buscar una justícia social real. És a dir, “que casi raó i experiència no com a conveniència o producció buida de contingut –metarelatats artificiosos però útils a «la carrera»–, sinó producte de la nostra acció reflexiva i respectuosa amb tot allò que es pogués mostrar com a universal en la recerca d’un món més just” (Ariño i Berasaluze, 2012, p. 232). Si la nostra praxi té algun sentit, serà aquell que assoleixi el respecte i el reconeixement de les persones amb qui col·laborem.

I, el nostre dubte: existeix una interpretació de la realitat que sigui la millor i més vàlida entre una pluralitat?

Aquestes interpretacions pertinents que versen sobre *els assumptes de*, sobre *les necessitats de*, i no *des d’aquest* “territori singular”, un en concret, el de cada dia, perquè sabem que les nostres col·laboracions són úniques i irrepetibles perquè es construeixen amb les persones en temps real, històries quotidianes immerses en la història. Que no hi ha dues vegades d’un “el mateix” en curs entre les quals discernir. I perquè sabem i creiem que les necessitats o problemes no són *de*, sinó que ens concerneixen a totes i a tots: institucions, professionals i ciutadania.

Cos del pensament o pensaments d’un cos, cada cos?

Models en treball social: poder tècnic o autoritat moral

No farem un recompte ni una classificació dels models en treball social, tan sols ens hi referirem, al que són o pretenen ser i en tant que ens ofereixen diferents mirades i proposen diferents interpretacions de la realitat plural i inaprehensible. Per tant, cautela.

De moment, direm amb Teresa Zamanillo, mestra i amiga, que no creiem que hi hagi trenta-dos models en treball social i que “a Espanya només hi ha referències, que es coneixen, del model sistèmic, escassíssimes del psicoanalític, i presumeixo que poca cosa més” (2012, p. 155). Un “poca cosa més” al qual ens referirem més endavant.

Pel que fa al concepte mateix de model, existeixen nombroses definicions: Malcom Payne afirma que els models⁴ “descriuen en general el que succeeix durant l’activitat pràctica i que, com que es poden aplicar de manera adequada a una mostra àmplia de situacions, extreuen una sèrie de principis i pautes d’activitat que li donen coherència i uniformitat a la pràctica” (1995, p. 80). Coherència i uniformitat, ¿qui la necessita més?, ¿a qui empodera més?

Mathilde du Ranquet (1996) elabora una classificació de models⁵ assenyalant la importància de les teories que els sustenten. Maria del Pra

4 Resumeix així els diferents models: models psicodinàmics, model d’intervenció en crisi, el treball social centrat en la tasca, models conductistes, model de sistemes i ecològics, model sociopsicològic i de comunicació, models humanistes i existencials, models cognitius i enfocament radicals marxistes.

5 Model diagnòstic o psicosocial, model funcional, model centrat en la resolució del problema, model centrat en la modificació de la conducta, model d’intervenció en crisi, model

Ponticelli (1999) els anomena “esquemes de referència”. José María Morán Carrillo (2006) s’atura en el que per a ell són els tres grans paradigmes en les ciències socials: funcionalisme, hermenèutica i conflictivisme. Per tant, si atenem als paradigmes, bàsicament, són: positivisme objectivista, hermenèutic o interpretatiu, i crític o dialèctic. Cadascun afavoreix una mirada amb les seves variacions; una matriu de coneixement i per tant diverses definicions i finalitats, així com diferents formes d’acció. Si féssim una revisió dels models actuals, podríem veure com pràcticament tots, o els més empleats, s’inscriuen en algun d’aquests.

El professor Viscarret,⁶ al llibre *Modelos y métodos de intervención en Trabajo Social*, exposa una sèrie de definicions del concepte de model i que resumeix així: “es pot considerar *com una mena de descripció o representació de la realitat* (fets, situacions, fenòmens, processos, estructures i sistemes, entre altres) que, *en general*, està en funció d’uns supòsits teòrics o d’una teoria” (2007, p. 64, la negreta és nostra).

“Com una mena de” que suggereix certa precaució a l’hora d’afirmar que n’és una, és a dir, que sigui una descripció o representació de la realitat; i més endavant afegeix “en general”, cosa que sembla indicar que els models no sempre estan fundats en teories i, això ho afegim, no sempre en la pràctica o en l’experiència, cosa que encara és més paradoxal. I si realment és *com una mena de y en general*, per què ho elevem a categoria de ciència?

Teresa Zamanillo recorda que en les ciències socials hi ha científics que objecten la utilització del terme *model* “atès que la realitat social és tan dinàmica i imprevisible que és difícil ajustar-la a la idea de model i a les exigències de la seva construcció” (2012, p. 156). Quant a la dificultat mateixa de *representar*, sentim a Juan de Mairena: “A vosaltres, que aneu per poetes, artistes imaginadors, us convido a meditar sobre aquest tema. Perquè també vosaltres us les haureu d’haver amb presències i absències, de cap manera amb còpies, traduccions ni representacions” (Machado, 2006, p. 83). Ens convida a imaginar, a pensar i a afrontar a cada moment la presència o l’absència, sense prefiguracions ni motlles on fer encaixar situacions i persones al nostre antull, d’una manera més pertinent.

O en paraules de Foucault, quan parla amb Deleuze sobre la “crisi de la representació”:

El paper de l’intel·lectual ja no consisteix a col·locar-se “una mica endavant o al costat” per dir la veritat muda de tots; més aviat consisteix a lluitar contra les formes de poder allí on és alhora el seu objecte i instrument: en l’ordre del “saber”, de la “veritat”, de la “consciència”, del “discurs”. Per això, la teoria no expressarà, no traduirà, una pràctica, és una pràctica, però local i regional, com tu dius: no totalitzadora.

centrat en la tasca, model familiar, model de socialització.

6 Model psicodinàmic, model de modificació de la conducta, model d’intervenció en crisi, model centrat en la tasca, model humanista-existencial, model críticoradical, model de la gestió de casos, model sistèmic.

I Deleuze contesta:

Deleuze: [...] Al meu entendre, tu has estat el primer a ensenyar-nos una cosa fonamental, tant en els teus llibres com en el camp pràctic: la indignitat de parlar pels altres. (Foucault, 1988, p. 8-11).

Que seria, dit d'una altra manera: evitar posar-nos al lloc d'una altra persona fins al punt que desaparegui o sigui substituïda per les nostres pràctiques, el seu torn i la seva veu pels nostres.

El professor Francis J. Turner, en la seva aportació al Congrés Internacional "Epistemologia, teoria i models d'intervenció en treball social", celebrat el 2012 a la Universitat de Deusto, afirmava que "el que tenim és una gran diversitat de teories interessants que ens proporcionen coneixements i orientació" (2012, p. 212). En el mateix espai, el professor Nick Coady defensava un enfocament generalista-eclèctic com a forma de "conceptualitzar la pràctica que empeny a la flexibilitat en l'ús de múltiples teories, perspectives i idees, alhora que els valors i principis centrals de la professió del treball social se situen en primera línia" (2012, p. 122). Quines conseqüències podem extreure d'aquestes afirmacions?

També, la nostra companya Amaya Ituarte ens adverteix que "la realitat psicosocial és massa àmplia i complexa per poder ser abordada des d'una única teoria o paradigma" (2012, p. 201). Des de la seva mirada de pensadora crítica, Teresa Zamanillo (2012) ens convida a un pensar reflexiu que no oblidí que les nostres tries parteixen de la nostra ideologia.

Aprofundir en les nostres arrels suposa reflexionar i analitzar la nostra praxi a la llum de quins referents teòrics i pràctics i a l'ombra de quins contextos polítics. Suposa aprofundir en els objectes, objectius i metodologies de la nostra disciplina i professió, així com en la "qüestió social", entenent-la com les múltiples manifestacions de les desigualtats i situacions de desavantatge i vulneració de drets humans i socials que nosaltres concebem com a aspectes fonamentals de l'objecte de la nostra praxi col·laborativa.

A tall d'inconclusions

Podem afirmar que la diversitat, el dinamisme i la pluralitat de les realitats en què treballem ens empeny a decidir-nos, a triar i a construir aquelles idees i teories que més ens ajudin a comprendre i a dur a terme un treball social reflexiu i coherent que no oblidí les seves finalitats i que tingui present un diàleg constant en relacions d'horitzontalitat i mutualitat amb la ciutadania. Que unes construccions com aquestes tenen com a condició necessària una praxi col·laborativa, no tant una intervenció, és a dir, sense participació no hi ha treball social i sense la conjunció de teoria i experiència tampoc.

Si estudiéssim a fons les nostres propostes d'acció, podríem ser més conscients que cada opció teoricopràctica determina una òptica, amb una llum diferent, que no existeixen "pràctiques neutres" (Howe, 1999). Ser

conscients del lloc o llocs des d'on actuem per poder aprofundir i repensar els nostres referents, sense oblidar que tot serà estèril sense aquest diàleg constant amb les persones amb qui col·laborem i sense una anàlisi crítica de les condicions sociopolítiques que estructurin i mantenen les desigualtats en la nostra comunitat.

En parlar de models, de què estem parlant? D'estructures representatives i guies del nostre treball?; de referents plurals, teòrics, filosòfics i normatius que ordenen la nostra tasca quotidiana?, de formes d'acostament a realitats plurals i vives que compartim amb altres persones i que ens ajuden a superar visions i trobar explicacions i maneres de respondre i co-respondre davant aquests mons?, estem parlant, dialogant des de i amb les nostres experiències, o per contra estem creant un món a part, pertinent en l'acadèmia i improcedent en i de les nostres experiències professionals?

D'altra banda, entre els models emprats en la nostra disciplina, hi ha alguns que, si és que ho arriben a ser, no serien productes del nostre pensar reflexiu i participat sinó més aviat protocols normativitzats pels nostres sistemes públics de protecció social; models de gestió i distribució dels béns públics [cada vegada més i més retallats], ratificats per la nostra legislació social vigent, que exerceixen d'agenda guia que sovint constreny la nostra acció professional.

Si ens preguntéssim quins models tutel·len l'exercici professional, fonamentalment en les administracions públiques, la nostra resposta seria: un sistema de gestió de programes, serveis i prestacions socioassistencials que marca la nostra lectura, el nostre pensar sobre el sentit del treball social: quins són els objectes, o com definim les necessitats o problemes psicosocials i sociopolítics; quins els objectius, les demandes i les respostes; i com planifiquem i avaluem les nostres accions. De manera que com afirma Esperanza Molleda: "en la mesura en què no ens involucrem activament en aquest treball teòric, tant col·lectivament com individualment, no podrem desfer-nos de la desagradable sensació de ser, sobretot, gestors de recursos" (2007, p. 141). I encara un altre dubte: Quan parlem de models, parlem d'això?

La crítica cap a aquest model, anomenat "de gestió de casos" que va acompanyar el desenvolupament del sistema de Serveis Socials a partir dels anys 80 a Espanya i abans al món anglosaxó d'on prové, i que el professor Viscarret (2007) recull a la seva obra, se centra en l'estigma de control social i conservadorisme en la seva aplicació. Tal gestió és observada com una intervenció més preocupada per l'economia i els recursos que per una acció social integral.

A això hi afegim: el fet de confondre aquest marc regulador amb els nostres referents teòrics i pràctics és imprudent i irreflexiu i ens porta a una doble fusió o, més ben dit, con-fusió: professionals com a gestors de la "cosa pública", confosos amb el sistema i, població que, per tota demanda, prefereix "el que hi ha o el que li venen" en comptes del que vol o desitja o realment necessita. D'aquesta manera, el cercle queda tancat: del binomi necessitats-recursos al monomi recursos-recursos. És així com funciona el màrqueting, o que, de tant ensinistrar-nos, al final sembla *el més* natural.

Dit tot això, tal vegada només ens quedi atenir-nos a la literalitat de la paraula aliena; suposar-li subjecte és fer-la persona, el contrari, prendre persones i cultures com a coses, cossos sense pensament. És urgent limitar les nostres versions per donar lloc a altres versions o interpretacions, donar pas a un diàleg constructiu, a una praxi col·laborativa. El límit només pot ser l'autolimitació ètica i la cerca sincera de participació en un present, cada vegada, una, cada veu, una. Que les persones ens brindin o no aquesta participació és alguna cosa que no es pot assegurar per endavant. Es tracta de reconeixement mutu.

I, tal com s'ha dit: si ens distanciem del pensament *del comú*, si menyspreem el saber popular, si no aconseguim dialogar i confrontar les nostres "creences" i lògiques amb les de la ciutadania, el nostre idioma, *el treball social* és es converteix o perverteix en eina de dominació.

L'idioma és el cos del pensament. Un idioma construït en un *apart* és només un fantasma.

–[...] a degradar el pròxim d'una manera tan profunda i substancial que li arrabassi l'ésser en si per convertir-lo en mera representació, en un pur fantasma meu?

–I en un fantasma de mala ombra –es va atrevir a observar l'alumne més silenciós de la classe.

–Qui parla? –va preguntar Mairena.

–Joaquín García, oient.

–Ah! Què deia?...

–En un fantasma de mala ombra, capaç de pagar-me amb la mateixa moneda. Vull dir que he de pensar-ho com un fantasma meu que pot alhora convertir-me en un fantasma seu.

–Molt bé, senyor García –va exclamar Mairena–; ha donat una definició una mica gedeònica, però exacta, de l'altre jo, dins del solus ipse: un fantasma de mala ombra, realment inquietant (Machado, 2006, p. 288).

Referències bibliogràfiques

- Akhutina, T. (2002). L. S. Vigotsky y A. R. Luria: la formación de la neuropsicología. *Revista Española de Neuropsicología*, 4(2-3), 108-129.
- Ariño Altuna, M. (2012) Antonio Machado y Lev Vigotski. Ironía o crítica como instancias modernizadoras (Tesi doctoral, Universitat del País Basc, Sant Sebastià). Recuperat de: <https://addi.ehu.es/handle/10810/10713>
- Ariño Altuna, M. (2013). Gerundio o la impertinencia en las construcciones de trabajo social. En A. J. Olalde i I. López (coords.), *VI Jornada de Trabajo Social. Investigación y Trabajo Social: Dialogando desde la intervención (Vitoria-Gasteiz, 25 de abril de 2013)* (p. 93-105). Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.
- Ariño Altuna, M., i Berasaluze Correa, A. (2012). El limbo de la Epistemología. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 229-236). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Bachelard, G. (1974). *La formación del espíritu científico. Contribución a un psicoanálisis del conocimiento objetivo*. Madrid: Siglo XXI.
- Coady, N. (2012). Un enfoque generalista-ecléctico para la práctica del Trabajo Social. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 99-126). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Du Ranquet, M. (1996). *Los modelos en trabajo social. Intervención con personas y familias*. Madrid: Siglo XXI.
- Foucault, M. (1988). *Diálogos sobre el poder*. Barcelona: Alianza.
- Howe, D. (1999). *Dando sentido a la práctica*. Granada: Maristán.
- Ituarte, A. (2012). Una reflexión sobre los modelos de intervención de los trabajadores sociales desde la experiencia de la supervisión. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 191-204). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Kuhn, T. (1971). *La estructura de las revoluciones científicas*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- Lanitelli, S., Parra, B., i López Rodríguez, J. A. (2012). Reflexividad y epistemología en la enseñanza del grado en Trabajo Social. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención*

- en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 229-237). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Lizcano E. (1999). La metáfora como analizador social. *Empiria. Revista de Metodología de las Ciencias Sociales*, 2, 26-60.
- Lizcano, E. (2006). *Metáforas que nos piensan. Sobre ciencia, democracia y otras poderosas ficciones*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Machado Ruiz, A. (2004⁵). *Juan de Mairena II*. Madrid: Cátedra.
- Machado Ruiz, A. (2006⁶). *Juan de Mairena I*. Madrid: Cátedra.
- Machado Ruiz, A. (1989). *Prosas completas*. Madrid: Espasa-Calpe, Fundación Antonio Machado.
- Molleda, E. (2007). ¿Por qué decimos que “no podemos hacer intervención social”? *Cuadernos de Trabajo Social*, 20, 139-155.
- Morán Carrillo, J. M. (2006). *Epistemología, ciencia y paradigma en trabajo social*. Sevilla: Aconcagua Libros.
- Payne, M. (1995). *Teorías contemporáneas del trabajo social*. Barcelona: Paidós Ibérica.
- Pra Ponticelli, M. dal (1999). *Modelos teóricos del trabajo social*. Buenos Aires: Lumen.
- Sánchez, F. (1972). *Que nada se sabe*. Madrid. Austral.
- Turner, F. J. (2012). Modelos de intervención en trabajo social: una perspectiva internacional. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 205-217). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Viscarret, J. J. (2007). *Modelos y métodos de intervención en trabajo social*. Madrid: Alianza.
- Vazquez, O. (2012). ¿Necesita el trabajo social una epistemología? En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 65-71). Bilbao: Universitat de Deusto.
- Zamanillo, T. (2009). Invitación a un trabajo social reflexivo. En *XI Congreso Estatal de Trabajo Social: Trabajo Social, sentido y sentidos*. Saragossa. Recuperat de http://www.colegiotstenerife.org/ficheros/File/Congreso-Zaragoza/01_Teresa_Zamanillo.pdf
- Zamanillo, T. (2012). Modelos de intervención en trabajo social. Criterios de selección para la praxis. En E. Sobremonte (coord.), *Epistemología, teoría y modelos de intervención en trabajo social. Reflexión sobre la construcción disciplinar en España* (p. 154-174). Bilbao: Universitat de Deusto.